

INSTITUUT VOOR AMERIKANISTIEK vzw. TIJDSCHRIFT

Driemaandelijks tijdschrift
Afgiftekantoor 2600 Berchem
P4A 8008

2007- Nr. 4
Oktober-November-December
<http://www.amerikanistiek.org>

INHOUD

Voorwoord
Julia Montoya
Blz. 2

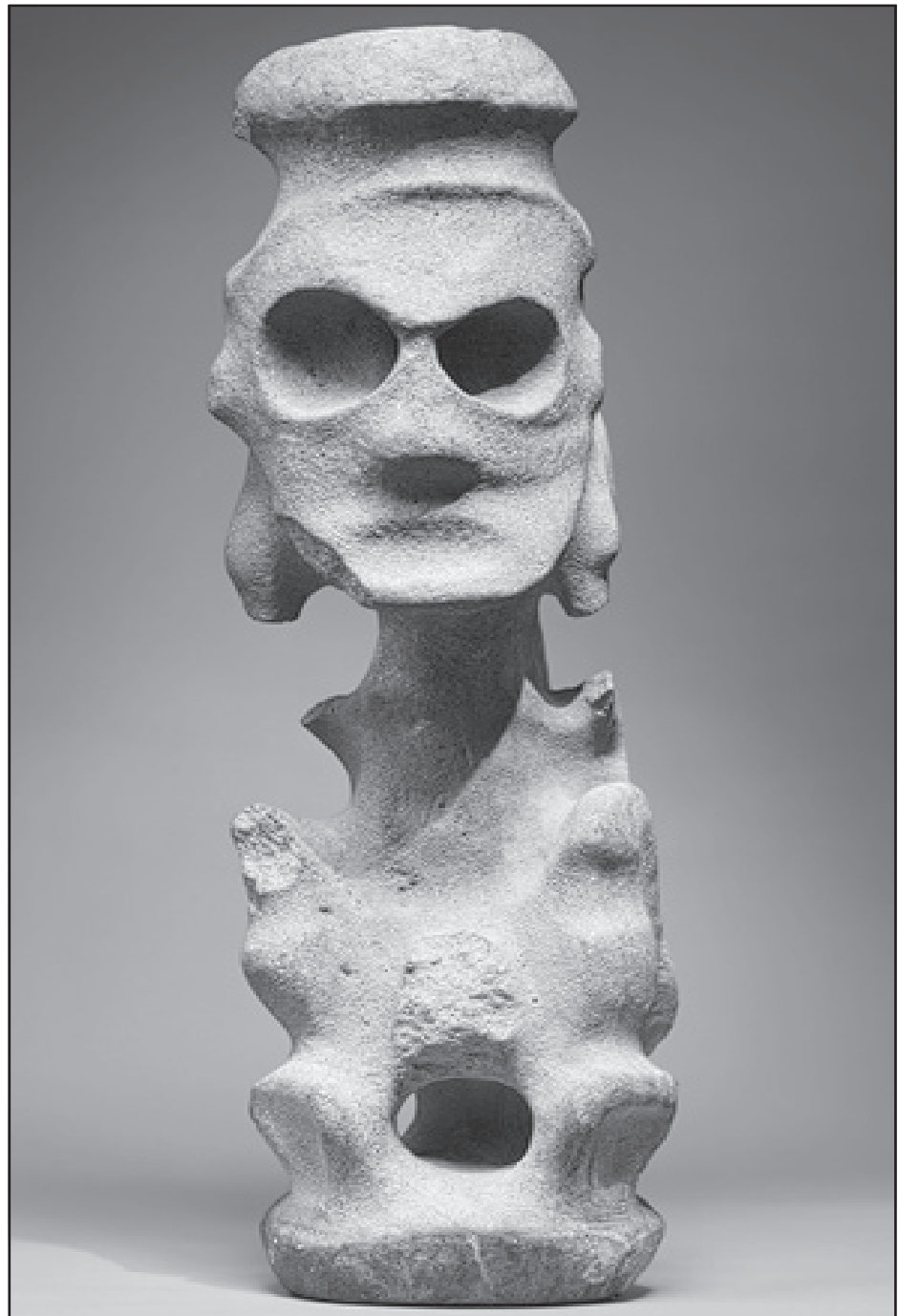
Lidgeld 2008
Blz. 2

Begin van het einde
Indianen van de
Antillen na 1492
Deel 3
Raymond Paeshuys
Blz. 3-18

Onvangen voor onze
bibliotheek
Blz. 18

Bloed op het witte doek
Mel Gibson
en de Maya's
Jos Martens
Blz. 19-25

Een maritieme
geschiedenis van de
grote ontdekkingen
Boekbespreking
Jos Martens
Blz. 26-28

Zemi - Taino - Zandsteen

Op het tafeltje op het hoofd van de Zemi werd hallucinogeen poeder gelegd om op te snuiven bij ceremonies. The Michael C. Rockefeller Memorial Collection

Tijdelijk secretariaat: Johan Daelman

Verantw. uitgever: Johan Daelman. Schoolstraat 3, 2340 Beerse, Belgium. Tel.: 014/61.15.67
jdaelman@hotmail.com

V O O R W O O R D

SOS AMERIKANISTIEK ! WIJ HEBBEN UW MOTIVATIE EN STEUN NODIG !!!

Beste leden,

Het jaar 2007 is bijna voorbij en zoals elk jaar evalueren wij, met een kritische blik, ons jaarprogramma, om te zien of wij ons doel bereikt hebben. Dit jaar kwam een aantal zeer boeiende thema's aan bod: de mysterieuze dans van de trom bij de Kiche' Achi's, de Europese kaartenmakers en de geboorte van Amerika, de geheimen van de *quipu's*, een boeiende reis doorheen Panama, de verrassende vertellingen van Surinaamse slaven achter tralies, de avonturen van de maïsgod en de cultuur van zijn nakomelingen, als ook het bezoek aan twee bijzondere tentoonstellingen – de prachtige schatten uit de Janssen-collectie en de prachtige beeldverhalen uit Peru.

Ons instituut heeft grote inspanningen geleverd om een zo boeiend en gevarieerd mogelijk programma aan te bieden, maar de teleurstellende deelname van onze leden bij deze activiteiten, vooral bij de lezingen, heeft ons onaangenaam verrast. Wij moeten ons dan ook de vraag stellen waarom onze leden zo weinig gemotiveerd zijn. Wij zijn een 'kleine' vereniging met zeer beperkte middelen. De kosten en de inspanningen om een programma zoals dit van het voorbije jaar af te werken zijn heel zwaar.

Welke conclusies moeten wij uit deze situatie trekken? Wat zou het voor onze vereniging betekenen als wij het aantal lezingen beperken of het tijdschrift stop zetten?

Het is aan U, beste lid, om te bepalen hoe wij verder gaan. Uw aanwezigheid bij de activiteiten is de enige motivatie voor ons bestuur, en uw suggesties zijn niet alleen meer dan welkom, maar ook de enige manier om onze werking aan te passen aan uw verwachtingen. Wij rekenen op uw aanbevelingen!

De voorzitter
JULIA MONTOYA

Julia.montoya@gmail.com

L I D G E L D 2 0 0 8

Onze leden worden vriendelijk verzocht hun bijdrage (27 EUR) voor het jaar 2008 te storten op de rekening van het Instituut nr. 320-0227942-62.

*U kan ook **steunend lid** van de vereniging worden door het storten van een bijdrage van **40 EUR of meer**.*

Wat biedt U het lidmaatschap bij het Instituut voor Amerikanistiek vzw ?

- U kunt gratis alle lezingen bijwonen die we organiseren. Indien U dus van plan bent om meerdere van onze activiteiten bij te wonen, is het voor U voordeliger lid te zijn van onze vereniging. Aan het jaarprogramma wordt de laatste hand gelegd, u hoort er binnenkort meer over.
- Als lid krijgt U gratis 4 tijdschriften toegezonden. Deze tijdschriften bevatten enkele interessante onderwerpen en informatie over de laatste ontwikkelingen in de Amerikanistiek.
- U wordt op de hoogte gebracht van de tentoonstellingen die in binnen- en buitenland georganiseerd worden i.v.m. Amerikanistiek. Bij sommige wordt een bezoek georganiseerd aan zeer democratische prijzen.
- U kan beroep doen op de bibliotheek van de vereniging.

**Doe uw betaling liefst nog in de maand januari en met bijgevoegd overschrijvingsformulier.
HARTELIJK DANK.**

BEGIN VAN HET EINDE

INDIANEN VAN
DE ANTILLEN
NA 1492

EEN BEKNOPT OVERZICHT
DEEL 3

*RAYMOND PAESHUYS **

* Raymond Paeshuys is
ondervoorzitter en bibliothecaris
van onze vereniging

GUACANAGARI 1493- 1495 - CAONABÓ 1493- 1494

Er is geen echt logboek teruggevonden van Columbus' tweede reis. Gelukkig beschikken we over tamelijk wat informatie, waarvan de belangrijkste afkomstig is uit de aantekeningen van dokter Chanca. Diego Chanca was een hofarts door het Spaanse vorstenpaar aangevuld om aan de nieuwe expeditie van Columbus deel te nemen. De bedoeling was nu een heuse kolonie te stichten op Hispaniola.

Op 3 november 1493 bereikte de vloot (17 schepen met aan boord tussen de 1200 en 1500 man) het eiland Dominica (Kleine Antillen). Dan ging het verder in noordelijke richting langs Guadeloupe, Montserrat, de Maagdeneilanden en Puerto Rico om uiteindelijk Hispaniola te bereiken. Langs de reeds gekende noordelijke kuststrook zeilden de Spanjaarden verder tot La Navidad, waar ze eind november aankwamen.

Tijdens het zoeken naar een geschikte plaats voor een nederzetting (nabij de baai van Monte Christi) vonden de Spanjaarden verschillende lijken. Een ervan was zo goed bewaard gebleven dat nog te zien was dat de man een zware baard had gedragen (D. Chaca. 1991: 110). Men begon het ergste te vrezen.

In de loop van de volgende dagen zullen verschillende Indianen (waaronder een neef van Guacanagari) en ten slotte Guacanagari zelf, die in een dorp in de omgeving verbleef, een beeld schetsen van wat er met de Spanjaarden uit La Navidad gebeurd is. Volgens B. de Las Casas is het de broer van de cacique die het volledige verhaal doet (D.Chaca. 1979: 68, vn 19).

Afb. 1 Romantische (maar foutieve) voorstelling van de verwoesting van La Navidad. (naar A. Herrera y Tordesillas. Historia general. 1549-1625)

Tolken zijn enkele Indianen uit de Bahamas die Columbus na zijn eerste reis mee naar Spanje had genomen en die daar Spaans leerden. Meegenomen is eigenlijk een groot woord, zij werden gewoon gekidnap. Deze gevangengenomen Indianen werden in Spanje gedoopt, met koning Ferdinand en koningin Isabela als respectievelijk peter en meter. Zij keerden, met uitzondering van één, terug naar Amerika tijdens Columbus' tweede reis. De aan het hof achtergelaten Taino stierf twee jaar later. Tijdens die tweede reis, en vóór de Spanjaarden La Navidad bereiken, zijn reeds vijf van de zeven Indianen overleden (D. Chanca. 1979: 74).

Tot die tolken behoorde o.a. Guaikan, een jonge man uit Guanahani. Hij werd als zoon door Chr. Columbus geadopteerd, en gaat de geschiedenis in als Diego Colon ⁽¹⁾ (niet te verwarren met die andere Diego Colon, de oudste zoon van Christoffel of met de jongere broer van Christoffel). (Petro Guankeyu Torres. The historical roots of a nation. [= Documents of Taino history and culture. www.hartford-hwp.com/Taino]/ Gerald Singer. Taino gold [= The voice of the Taino people on line. Jan. 2007]).

Nu dan het verhaal van de teleurgang van La Navidad .

De achtergebleven Spanjaarden wilden steeds meer en meer goud, meer goud dan Guacanagari hen kon geven. Hispaniola was nu eenmaal geen echt Eldorado. Grote goudvoorraden zijn er nooit gevonden, wel sporadisch goudkorrels in bepaalde waterlopen en in de slijkerige oevers. Zelfs in het zogezegde goudrijke Cibao zal later de opbrengst beperkt blijven.

De Spanjaarden schuimden dan ook een steeds groter gebied af, op zoek naar het 'edele' metaal en bereikten het cacicazgo Maguana. Onderweg roofden en plunderden zij, namen vrouwen gevangen of werden er vrouwen verkracht. Andere caciques dan Guacanagari werden dit beu, kwamen in verzet en vermoordden de plunderende bendes. Daarna marcheerden de Taino op naar La Navidad, dat verwoest werd en waar de achtergebleven kolonisten eveneens werden gedood.

Als aanvoerders van deze 'revolte' werden Caonabo en Mayreni genoemd.

Caonabo was de cacique van Maguana en een veel krachtigere figuur dan Guacanagari. Hij zal verder in het verhaal nog opduiken.

Mayreni vinden we alleen vermeld bij D. Chaca (1979: 67-71/ 1991: 111-113). Hij wordt door hem 'koning' genoemd, zonder verdere specificatie.

Guacanagari trachtte de Spanjaarden te verdedigen, zijn dorp werd eveneens platgebrand en hijzelf geraakte gekwetst, ernstig verwond aan het dijbeen door een 'ciba' (steen) zoals hijzelf verkondigde. Columbus zal inderdaad La Navidad ⁽²⁾ en een dorp van Guacanagari verwoest terugvinden. Hoewel de wonde van de cacique blijkt mee te vallen en sommigen zelfs vermoeden dat Guacanagari zelf deel had in de aanval op de Spanjaarden, blijft Columbus het verhaal geloven. Beide mannen blijven zelfs geschenken uitwisselen. Heel sceptisch staat echter ene pater Buil, die de veroordeling van Guacanagari eist. De cacique en Columbus blijven echter trouwe bondgenoten, hoewel de houding van de admiraal tegenover de Indianen sterk gaat verande-

Afb. 2 Caonabo

ren. Mettertijd worden zijn onschuldige wilden ‘lafaards’, ‘boosaardig’, ‘haatdragend’ en ‘hypocriet’ genoemd (M. Lequenne. 1979: 14). De grootste bekommernis van Columbus blijkt nu het goud terug te vinden dat de Spanjaarden eventueel hadden begraven. Van verdriet over de gestorven metgezellen gesproken!

Tot zover de meer officiële uitleg over het gebeuren dat leidde tot het einde van La Navidad.

Er zijn echter andere verklaringen. We moeten voor ogen houden dat Marién, waar Guacanagari cacique was, mogelijk een onderdeel vormde van een grotere regio, namelijk de regio Maguana waar dan Caonabo de leidende cacique was.

Met de komst van de Spanjaarden en het bondgenootschap tussen Columbus en Guacanagari, was de bestaande orde in gevaar. Nu kon, zeker met de hulp van de Spaanse wapens, Guacanagari te machtig worden. Deze ongehoorzame cacique moest op zijn plaats gezet worden. Dit verklaart niet alleen de verwoesting van La Navidad (dat toch ver in het gebied Marién lag), de uitmoording van de Spanjaarden, maar ook de verwoesting van een dorp van Guacanagari en diens verwonding. Was dit een poging om hem fysiek uit te schakelen? Het afschuwelijk gedrag van de Spanjaarden zal dan wel de spreekwoordelijke druppel geweest zijn die de Taino emmer deed overlopen! (W.F. Keegan. 1992: 51- 56).

De houding van Guacanagari tijdens de opstand van 1495 kan een bevestiging zijn van deze theorie.

Een andere verklaring ligt in de mythologische/godsdienstige sfeer. De Spanjaarden werden aanvankelijk als hemelse wezens beschouwd “Zij geloven ook dat alles wat wij meebrengen uit de hemel komt, want zij noemen het turey, dat is hemel” (D. Chanca. 1991: 118) (tu = schitterend/ (r)ey = toebehorend aan).

Volgens W.F. Keegan (1992: 225- 226) echter werden de Spanjaarden als ‘Caribes’ aangezien. Caribes waren mythologische wezens geassocieerd met de onderwereld die o.a. mensenvlees aten. Eigenlijk wordt de term ‘nuttigen’ gebruikt, wat ook kan slaan op een seksuele activiteit (A. Stevens-Arroyo in: W.F.Keegan). De Spanjaarden waren daarom geen hemelse wezens maar wezens uit de onderwereld, aldus Keegan.

De Spanjaarden vormden dus de incarnatie van de mythe en door op La Navidad te blijven, werd de mythe ontwijd. Mythologische wezens waren niet verondersteld permanent te blijven, zij moesten dus gedood worden.

Een gelijkaardig verhaal vindt Keegan bij M. Sahlin (1985. Islands of history). Op Hawaï was kapitein James Cook ontvangen als de belichaming van de god Lono. Toen Cook terugkeerde naar Hawaï in 1779, maar arriveerde vóór het seizoen dat ritueel aan de god Lono was gewijd, werd Cook als een ‘rebelse’ god gedood.

Lono, is de god van de landbouw op Hawaï. De naam betekent ‘klank’, hij introduceerde de makahiki rite, een oogstfestival, een tijd van zang en feesten. Ooit daalde Lono uit de hemel neer om een sterfelijke vrouw te vinden. Op een dag beschuldigde hij deze vrouw van ontrouw en doodde haar. Uit verdriet en wroeging richtte hij de spelen in ter ere van haar. Later zeilde hij weg in een speciale kano volge-

laden met voorraden. Hij beloofde terug te keren op een drijvend eiland, met een overvloed aan voedsel (R. Poignant. *Oceanic mythology*. 1967: 38, 39).

Ook de route die J.Cook volgde in Hawaï kwam overeen met de verwachte route van de god Lono. Zo ook was de route die de Spanjaarden volgden (van west naar oost) gelijklopend met de tocht van de Caribes naar hun land/onderwereld.

De verwarring, gelijkschakeling, van begrippen als Caribes (mythische wezens), Caniba (voor Columbus het volk van de Grote Khan), de reëel bestaande op de Kleine Antillen wonende Cariben (Kalina-Cariben of Eiland-Cariben) en de gevreesde ‘Kannibalen’ wordt hiermee aannemelijk.

Bekomen van zijn ontgoochelingen zal Chr. Columbus overgaan tot de orde van de dag: zoeken naar de goudvelden van Cibao (voor Columbus is dit Cipango/ Japan) en Niti (in het gebied van cacique Caonabo), en het stichten van een nieuwe nederzetting aan de Rio Baiabonica. Die nieuwe nederzetting wordt Isabela (ook Isabella, genoemd naar de Spaanse koningin en beschermvrouwe van Columbus). Isabela ligt ten oosten van het huidige Monte Cristi (Dominikaanse Rep.), op een plaats dicht bij de gezochte goudvelden aan een baai en nabij “een grote rivier en ook een kleinere met buitengewoon goed water” (D. Chanca. 1991: 116). Verschillende historici beklemtonen echter de ongunstige en ongezonde ligging van de nieuwe stad die met een plechtige ceremonie op 02/01/1494 wordt gesticht (F. Fernández-Armesto. 2000: 73).

Kaart 1. Hispaniola
(naar W.F.Keegan)

In januari 1494 zendt Columbus twee groepen uit, één naar Cibao (o.l.v. kapitein Alonso de Ojeda [Hojeda]) en één naar Niti, het voornaamste dorp van cacique Caonabo (o.l.v. Gines de Gorvalan). Na enkele dagen keerde Ojeda terug en bevestigde dat het gebied zeer rijk aan goud was (D. Chanca. 1991: 119/ H. Colon. 1991: 120).

Columbus wilde dit maar al te graag geloven en op het bericht van dit legendarische goud van Cibao is de hele mythe over de schatten van Hispaniola gebaseerd (J.M. Cohen in: H. Colon. 1991: 123 vn.).

Op 12 maart vertrekt Columbus zelf, met veel militair vertoon, van Isabela naar Ciboa.

De Spanjaarden trekken over de bergen (El Puerto de los Hidalgos), zagen een uitgestrekte, prachtige, vlakke die C. Columbus de naam gaf van La Vega Real (Koninklijke Vlake).

In Ciboá zal hij een fort bouwen om de vrede in het land te waarborgen, maar vooral om de Spanjaarden die naar goud gingen zoeken te kunnen beschermen en Indianen te rekruteren om die goudwinning daadwerkelijk te verrichten (Fort Santo Tomás, aan de Río Jánico). In het fort blijven een 56 man achter onder de leiding van Pedro Margarite.

Terug in Isabela (29 maart) bereikten hem op 1 april berichten uit Santo Tomás dat de Indianen in dat district en onder leiding van Caonabo uit hun dorpen wegtrekken en zich voorbereiden het fort aan te vallen en in brand te steken. Columbus stuurt een extra 70 man naar het fort met voedsel en munitie. Vijfentwintig van hen moeten de verdediging versterken en de overigen moeten meehelpen bij de aanleg van een nieuwe weg tussen Isabela en het fort.

De toestand wordt nu heel gespannen, wij laten hier Hernando Colón aan het woord: “Met meer dan 400 man vertrok Ojeda op woensdag 9 april uit Isabela met Santo Tomás als bestemming. Onmiddellijk na de oversteek van de Río del Oro nam hij de cacique van het gebied gevangen samen met diens broer en neef, en zond hen geketend terug naar de Admiraal. Hij arresteerde ook één van hun dorpshoofden en liet midden in het dorp één van diens oren afsnijden als vergelding voor de wijze waarop hij drie christenen⁽³⁾ had behandeld tijdens hun tocht van Isabela naar Santo Tomás. Dit dorpshoofd had de Spanjaarden vijf Indianen uitgeleend om hun kleding over de rivier te brengen en toen de christenen het midden van de rivier hadden bereikt, waren deze Indianen met de kleding teruggerend naar het dorp. In plaats van hen te straffen had het dorpshoofd de kleding voor zichzelf gehouden en geweigerd om deze terug te geven. [We dienen hier op te merken dat in de traditionele Taino cultuur alle bezit iedereen toebehoorde, wat men van een ander wenste, vroeg of nam men en kreeg men. Zelfs echtgenote of dochters werden aan bezoekers uitgeleend].

De cacique die aan de andere zijde van de rivier regeerde en vertrouwde op de diensten die hij de christenen had bewezen, besloot de gevangenen naar Isabela te vergezellen om voor hen te pleiten bij de Admiraal. De Admiraal ontving hem beleefd en gaf bevel om de Indianen met gebonden handen in het openbaar te doden. De goede cacique huilde openlijk en het lot van de Indianen werd aan hem overgelaten. Met gebaren beloofden de Indianen dat ze nooit meer een misdaad zouden begaan.” (H. Colón. 1991: 126- 127).

Er blijven her en der schermutselingen plaatsvinden en telkens duikt de naam van cacique Caonabo op. Columbus zal dan ook, voor hij zijn nieuwe ontdekkingsstocht naar Cuba en Jamaica aanvangt, schriftelijk instructies geven aan Pedro Margarite waarin hij aandringt Caonabo met gepaai, list of geweld gevangen te nemen. (C. Columbus. 1979d: 108- 109).

Caonabo haatte de Spanjaarden niet als dusdanig, wel omdat het mensen waren die zich slecht gedroegen.

Caonabo zal inderdaad op een listige manier gevangen genomen worden, maar niet door P. Margarite maar door Alonso de Ojeda. Dit gebeurde na de terugkeer van Columbus' Cuba- Jamaica tocht. Met een kleine groep, en ongewapend, bezoekt Ojeda Caonabo in één van diens dorpen (Niti?). Ojeda belooft hem allerlei geschenken

wanneer de cacique meekomt naar Isabela voor een bezoek aan Columbus. Caonabo voelt zich vereerd en aanvaardt de uitnodiging. De sfeer tussen beide mannen is hartelijk, zij nemen zelfs samen een bad in de nabijgelegen rivier.

Onderweg naar Isabela toont Ojeda hem een paar ijzeren, doch in de zon mooi schitterende, handboeien (en/of voetboeien in sommige bronnen). Volgens Ojeda zijn dit kostbare sieraden die Caonabo mag dragen. Plots duiken Spaanse ruiters op en geboeid, achter op het paard van Ojeda, wordt Caonabo naar Isabela gevoerd (er bestaan wel andere versies van dit bizarre verhaal). Hij wordt er opgesloten en als gevangene enkele weken later naar Spanje gevoerd. Volgens een officieel rapport verdronk hij tijdens de overtocht toen het Spaanse schip zonk. Er is echter discussie of hij wel degelijk naar Spanje werd verscheept.

De juiste datum van de gevangenneming heb ik niet kunnen achterhalen. Was dit voor of na het gevecht van Santo Cerro (zie verder)? Volgens H. Colón (1991: 142) wordt Caonabo, samen met zijn zonen en vrouwen gevangen genomen na het gebeuren bij Santo Cerro. Dit is chronologisch gezien vrijwel onmogelijk. Volgens W.F. Keegan (2006: 32) vond de gevangenneming plaats in de herfst van 1494 en dit lijkt aannemelijker.

Zoals reeds aangehaald vertrekt C. Columbus uit Isabela (op 24 april 1494) om een tocht langs Cuba en Jamaica te ondernemen, pas op 29 september 1494 zal hij Isabela terug bereiken. Op Hispaniola droeg hij het gezag over aan een raad met o.a. zijn broer Diego. Op 25 april had hij nog tevergeefs contact gezocht met Guacanagari. Zodra deze laatste de schepen van Columbus zag vluchtte hij weg.

Tijdens de afwezigheid van Columbus is het heel onrustig op Hispaniola. Als gevolg van het wanbestuur van Pedro Margarite in Cibao zijn vele Indianen in opstand gekomen. Margarite zal zelfs trachten zich door de raad tot opperbevelhebber te laten uitroepen. Dit plan mislukt en hij gaat met zijn manschappen aan boord en keert terug naar Spanje.

Op de houding der resterende Spanjaarden staat nu geen rem meer, zij beroven en mishandelen de Taino en vergrijpen zich aan hun vrouwen. De reactie blijft niet uit, elke geïsoleerde of ongewapende Spanjaard wordt geliquideerd.

Ook de Spanjaarden bekampen elkaar, met voornamelijk macht en goud als inzet. Zowel de primaire als de secundaire bronnen zijn soms zeer verward of tegenstrijdig met betrekking tot deze periode. Namen van caciques worden verwisseld, door elkaar gebruikt en bepaalde feiten (vooral de wreedheden tegenover de Indianen) worden aangehaald zonder precieze namen van personen, plaats of datum.

Alle gewelddaden der Spanjaarden opsommen zou deze samenvatting te veel doen lijken op een film van Mel Gibson. Het volstaat te verwijzen naar B. de Las Casas' 'De verwoesting van de West-Indische landen', zeker de bladzijden 50 t.e.m. 53. Sta me toe enkel K. Sale te citeren (1991: 154): "Tegen 1500 waren er minstens 7 forten opgericht nabij elke grote nederzetting doorheen het eiland. Maar vooral de galgen waren het echte symbool van de koloniale heerschappij. Galgen,

Afb. 3 Zemi - Taino
Verzameling J.D.

gewoonlijk verschillende voor elke Spaanse nederzetting en vóór de eerste 10 jaar om waren, stonden er niet minder dan 340”.

Soms werden Indianen gestraft omdat de twee culturen elkaar niet begrepen of wilden begrijpen. Zo heeft Bartolomeo Colón zes Taino's gestraft omdat zij enkele christelijke beelden in hun velden hadden begraven en erop geürineerd hadden. Zij werden gearresteerd, 'be-recht' en belandden op de brandstapel. Wat B. Colón blijkbaar niet wist, is dat de Taino traditioneel ook hun goden (zemi's) in de velden begroeven en erop urineerden om zo de vruchtbaarheid van de geplante gewassen te bevorderen (K.Sale. 1991: 154)

Ook de opgelegde belastingen wogen zwaar. Elke Taino, ouder dan 14, moest de Spaanse heersers een valkenbelletje vol goud bezorgen. In de goudarme gebieden was de belasting 25 pond 'gesponnen katoen'. Die valkenbelletjes waren een van de 'formidabele' geschenken (naast waardeloze glazen kralen) die reeds tijdens de eerste Columbus reis werden uitgedeeld.

Het lijkt een gemakkelijke opdracht, maar zelfs een 'vingerhoed' goud was na een tijd teveel gevraagd. Eerst werd de eigen, beperkte, goudvoorraad ingeleverd, later waren zij verplicht de rivier of het oeverstrib te wassen op zoek naar goudstof.

Zij die de opgelegde belasting konden leveren, moesten een bewijs rond de hals dragen (een bronzen of koperen schijf volgens H. Colon [1991: 143]/ een koperen penning [H. Koning;1992: 77]). Zij die deze belasting niet konden leveren werden 'gestraft' – de handen werden afgekapt en zij bloedden meestal dood. Jaren later, maar dan in Belgisch Kongo, zullen zich dezelfde taferelen afspelen. De inzet is dan rubber! (Lees hierover: A.M. Delathuy. E.D. Morel tegen Leopold II ⁽⁴⁾ en de Kongostaat: 145- 164. Antw. 1985)

Geen wonder dat vele Indianen de bergen in vluchtten of in verzet kwamen.

Wanneer de opbrengst aan goud bleef tegenvallen, zochten de Spanjaarden een andere bron van rijkdom: slaven.

Wij hebben reeds in een vorige aflevering (Nieuwsbrief I.V.A. 2006, 1: 23) het 'encomienda' systeem aangestipt. De tewerkgestelde Indianen werden geen slaven genoemd en men sprak niet van slavernij. Toon mij het verschil.

Echte slavenhandel en het verkopen van Indianen op de Spaanse markt, was in wezen door de Spaanse kroon (zeker door de koningin) verboden. Dit belette niet dat vele kapiteins (waaronder ook C. Columbus) Indianen verhandelden, en dit zonder strafvordering door de kroon.

In februari 1495 bijvoorbeeld verzamelde Columbus via klopjachten ongeveer duizend vijfhonderd Indianen. Aan boord van de zeilklare schepen was slechts plaats voor vijfhonderd slaven. Een selectie drong zich op en het restant aan gevangenen werd verdeeld onder de kolonisten. Indianen die niemand koos werden vrijgelaten en zij vluchtten als gekken de heuvels in.

Van de vijfhonderd verscheepte slaven kwamen er een driehonderd in Spanje aan. Zij werden in Sevilla te koop aangeboden (H.Koning. 1992: 75).

Ook in Zuid-Europa kende men slaven voor huishoudelijk werk, maar de Spaanse (en Portugese) pioniers in het, door hen, pas ontdekte Amerika verlangden een ander type slaaf. Zij hadden 'eerste kwaliteitsslaven' nodig, gezonde mannen en jongens tussen de twaalf en vijftig jaar, sterk genoeg voor het uitputtende werk op de plantages en later in de mijnen. De Amerikaanse Indianen en de blanke dwangarbeiders bleken niet opgewassen tegen de barre werkomstandigheden en de kolonisten begonnen daarom stoere Afrikaanse slaven in te voeren (D. Killingray. 1977: 44)

Gouverneur Nicolas de Ovando arriveerde in 1502 met een Spaanse Armada en met de eerste neger-slaven aan boord. Binnen het jaar schreef de Ovando aan koning Ferdinand dat deze Afrikanen :”vluchten naar de [Taino] Indianen en nooit meer kunnen gevangen worden”. Tot groot ongenoegen van de Europeanen, werden de weggevluchte neger-slaven door de Taino opgenomen (William Katz. Racism and the Cherokee nation. La Voz Taino, UCTP office 08 maart 2007; W. Katz is de auteur van : ‘Black Indians : a hidden heritage’)

Laten wij nu terugkeren tot de gebeurtenissen van 1494- 1495

Vier belangrijke caciques, nml. Guarionex, Caonabo, Behechio en Higuanama zouden samenspannen om de Spanjaarden van het eiland te verdrijven.

Volgens H. Colón schijnt de Macorís cacique Guatiguaná de leiding van deze opstand te hebben. Zo liet deze cacique 10 Spanjaarden doden en gaf opdracht om een huis in brand te steken waarin 40 zieke mannen lagen.

Guatiguaná zou gehandeld hebben uit wraak voor de moord op één van zijn ouderlingen. Deze was verscheurd door een Spaanse mastiff (een soort grote, geblokte, dog) en dit op bevel van twee Spaanse soldaten (J. Barreiro. 1990: 70).

Maar R. Pané noemt als cacique dan weer ene Guanáboconel, wat zou betekenen ‘zoon van Guanábocon’ (1999: 32). Was deze laatste de opvolger van Guatiguaná?

Toen de Admiraal terugkeerde (eind september 1494), trachtte hij Guatiguaná streng te straffen. Hoewel het onmogelijk was om deze gevangenen te nemen, werden enkele van zijn subcaciques overmeesterd en naar Spanje gestuurd (met de vier schepen waarmee A. de Torres op 24 februari 1495 naar Spanje terugkeerde). Er werden nog zes of zeven andere caciques gestraft omdat deze op verscheidene plaatsen van het eiland Spanjaarden hadden verwond of gedood.

(H. Colón. 1991: 141/ R. Kerr. A general history and collection of voyages and travels, 3 [Explorion.net])

Guacanagari houdt zich blijkbaar steeds afzijdig. In tegendeel, zodra Columbus terug is, zal hij deze over de ernst van de toestand inlichten en haalt hierbij de vijandigheid van de andere caciques op de hals. Vooral Behechio (cacique van Xaragua, die één van de vrouwen van Guacanagari had gedood) en Caonabo (die een andere van Guacanagari's vrouwen had geroofd) zijn hem vijandig gezind. Guacanagari verzoekt Columbus om hem te helpen zijn vrouw terug te krijgen en het overige onrecht te wreken (H. Colon. 1991: 141).

'Het overige onrecht', welk onrecht? Het afbranden van één zijner dorpen, de poging hem te doden?

DE 'SLAG' BIJ SANTO CERRO

Een, volgens de overlevering, enorme groep Indianen verzamelde zich in de vruchtbare vallei van La Vega Real, op een plaats die nu 'Sabana de Matanza' wordt genoemd. Zij stonden onder leiding van Manicaotex, een broer van Caonabo. Denkelijk heeft dus Manicaotex de leiding van het cacicazgo Maguana overgenomen en is dit een bewijs dat toen Caonabo reeds was gearresteerd. Manicaotex wordt gesteund door de cacique van Magua, Guarionex, in wiens gebied het treffen zal plaats vinden.

Columbus verlaat op 24(?) maart 1495, met zijn bondgenoot Guacanagari, Isabela en trekt op naar La Vega Real. Hij bracht een 200 volledig bewapende soldaten op de been. Hun uitrusting bestond uit haakbussen, kruisbogen, lansen, pieken, zwaarden en niet te onderschatten 20 venijnige honden. Slechts 20 ruiters vergezelden hen, maar het zicht van paarden was reeds voldoende om de Indianen de stuipen op het lijf te jagen en hen te doen wegvluchten.

Nu volgt het relaas zoals wij het kunnen lezen bij H. Colon (1991: 142), gevolgd door de beschrijving van hetzelfde verhaal door L. Guitar (2001). Hetzelfde verhaal ?

“Omdat hij het karakter en de gewoonten van deze Indianen kende, deelde de Admiraal twee dagen na het vertrek uit Isabela het leger met zijn broer, de adelantado. De bedoeling was om van twee verschillende kanten een aanval te doen op de Indianen, die over de velden waren verspreid. Hij dacht dat boven alles het geluid van schoten uit verschillende richtingen hun vrees zou aanjagen en doen vluchten, zoals door de feiten was aangetoond. Toen de infanterie-eskadrons van beide legers de grote menigte Indianen hadden aangevallen, was deze uiteen gevallen. Onder de schoten van musketten [haakbussen] en kruisbogen werden ze furieus aangevallen door de cavalerie en de jachthonden om te voorkomen dat ze zich zouden hergroeperen. De Indianen vluchtten lafhartig in alle richtingen en onze mannen achtervolgden hen, waarbij ze er zoveel doodden en zo'n verwarring aanrichtten dat, om kort te zijn, door Godswil de overwinning was behaald, veel Indianen waren gedood en vele anderen overmeesterd en terechtgesteld.”

Nu de vertaling en samenvatting van de tekst van Lynne Guitar 'What really happened at Santo Cerro? Origin of the legend of the Virgen de las Mercedes' (2001). Mevrouw Guitar is historica en antropologe en professor aan de American School of Santo Domingo en co-uitgever van het elektronische tijdschrift 'Kacike'. Zij verdedigt haar zienswijze met de stelling dat het steeds de overwinnaars zijn die met hun verhaal, 'geschiedenis', schrijven. Of zoals ik de Sisseton- Dakota Floyd Westerman jaren geleden reeds hoorde zeggen: "The White Man is always telling history...his story".

Op 14 maart 1495 installeerde C. Columbus zich met zijn Spaanse legermacht en de Taino bondgenoten (o.l.v. cacique Guacanagari) op een site nu de geschiedenis ingegaan onder de naam Santo Cerro (Hei-

lige Berg). Deze berg, iets ten noordwesten van de huidige stad La Vega in de Dominicaanse Republiek, is een steile hoogte aan de noordelijke rand van de Cordillera Central. Van op de Santo Cerro is de gehele Cibao vallei te overschouwen.

Hoe lang de mars van La Isabela, door de 'Pas van de Hidalgos', naar het hart van Cibao heeft geduurd is nergens terug te vinden.

Het aantal Guacanagari- Taino overtreft hun Spaanse bondgenoten in een verhouding van 3 tot 1, maar zoals altijd hebben ook hier de Spanjaarden alle eer naar zich getrokken en is de rol gespeeld door de Indiaanse bondgenoten geminimaliseerd.

De bedoeling van Columbus was een einde te maken aan de rebellie en naast het fort Santo Tomás (aan de Rio Jánico) nieuwe steunpunten in het gebied te creëren. Santo Cerro was als kamp gekozen omdat het een goed uitzicht bood over de vallei en gemakkelijk te verdedigen was.

Aan de voet van de berg bevond zich de verenigde krijgsmacht van de caciques Manicaotex (van Maguana) en Guarionex (van Maguá). Hun aantal, dat in de teksten met de tijd gestaag groeide, werd geschat van een 30.000 tot het onrealistische 100.000. Of zoals later ooggetuigen verklaarden: "Er waren Indianen zo ver men kon zien".

Afb. 4 Slag bij Santo Cerro.
(naar: A. Herrera y Tordesillas. Op. cit.)

De Spanjaarden daalden de berg af, bereid om te strijden en de overwinning te behalen.

Maar ondanks hun talrijke Indiaanse bondgenoten, ruitelij, vuurwapens en de niet te versmaden gevechtservaring opgedaan in de strijd tegen de Moren in Spanje konden zij geen vooruitgang boeken. In tegendeel, de Spanjaarden werden telkens teruggedreven naar hun uitgangspositie op de berg.

De bronnen variëren over de duur van de gevechten, maar geschat wordt dat na tien dagen (op 25 maart 1495) Columbus zijn manschappen bevel gaf zich terug te trekken in de 'palenque', een met palissade omheind gebied op het hoogste punt van de berg. Een palissade door de Indiaanse bondgenoten opgetrokken.

Daar liet Columbus een kruis van nispero ⁽⁵⁾ hout oprichten en werd er gebeden om een succesvolle afloop van de, voor de Spanjaarden misschien laatste, strijd 's anderdaags.

Volgens ooggetuigen trachtten de Taino, bij valavond, tevergeefs het kruis in brand te steken en later het gehate symbool van de christenen omver te trekken. Ook het omhakken, met hun stenen bijlen, mislukte. Dan zag pater Juan Infante (de biechtvader van C. Columbus) een wonderbaarlijk licht neerdalen en het kruis omhullen, terwijl een in het wit geklede vrouw met een kind op de arm aan de rechterkant van het kruis verscheen. De pater verklaarde dat de 'Virgen de las Mercedes' (De Maagd van Barmhartigheid) de Spanjaarden kwam redden.

Toen de Spanjaarden zich 's morgens klaarmaakten tot de strijd, beseften zij dat er geen vijandige Indianen meer waren! C. Columbus beval zijn manschappen te knielen en de Virgen te danken voor deze wonderbare 'overwinning'.

Wat was er nu mogelijk gebeurd? L. Guitar denkt de overwinning/terugtocht vanuit een eurocentrisch standpunt te kunnen verklaren. De Taino wisten niet (of beseften niet) dat de Spanjaarden gewoon waren voort te vechten tot de dood of tot een overwinning waarbij één van de partijen zich officieel overgaf en er over een verdrag kon onderhandeld worden. Anderzijds wisten de Spanjaarden niet dat de Taino vochten (zij het zelden) tot één der partijen duidelijk de overwinnaar bleek. Geen officiële overgave of verdrag was hierbij nodig. Indien de afloop van de strijd duidelijk was voor allen dan stopte de strijd en ieder keerde terug naar zijn gebied.

Op de Santo Cerro dachten beide partijen dat ze gewonnen hadden. De Taino hadden toch de Spanjaarden terug op de berg gedreven en verlieten dus 's nachts het slagveld. De aanvallen op het kruis waren een laatste 'neuszetten' naar de verliezers. Voor de Spanjaarden echter waren de Taino op de vlucht geslagen.

Volgens L. Guitar is het geplante kruis vervaardigd uit een nog levende boom en kon derhalve noch in brand gestoken noch geveld worden. Het licht en de Virgen, die enkel door de pater werden gezien, waren oprechte pogingen om achteraf de miraculeuze triomf der Spanjaarden te verklaren.

Details van wat er de volgende dagen gebeurde ontbreken. Het naar huis terugkerende Taino-leger viel uiteen en mogelijk hebben ook nieuwe ziekten (verspreid gedurende die tien dagen Spaanse aanwe-

zigheid) de Indianen verzwakt. Verschillende gevechten moeten zeker nog plaatsgevonden hebben, want de Spanjaarden veroverden cacique Guarionex' belangrijkste nederzetting en bouwden er Fort Concepción de la Vega. Deze plaats werd vlug een belangrijke en grote Spaanse nederzetting, centrum voor de goudwinning. Een aardbeving (of orkaan?) verwoestte de stad op 2/11/1564, het huidige La Vega is enkele km. verderop heropgebouwd.

Santo Cerro is nog steeds een belangrijk pelgrimsoord en...een toeristische attractie geworden.

MANICAOTEX

Na de 'slag' worden de caciques gevangen genomen maar zij komen wonderwel betrekkelijk vlug weer vrij.

Manicaotex moet de hem opgelegde voorwaarden aanvaarden. Deze hielden de belasting in goud in, zoals reeds hoger aangehaald.

Toen Juan de Aguado in oktober 1495 op Hispaniola aankwam, aangezet door de regering in Spanje om een onderzoek te leiden over het gedrag van Chr. Columbus, verzamelden zich vele caciques in het verblijf van Manicaotex. Zij stelden samen een formeel protest op, gericht tegen de admiraal, ten behoeve van de Aguado's onderzoek.

Verder duikt de naam van Manicaotex nog slechts éénmaal in de bronnen op, namelijk bij Hernandó Colon (1991: 177). De opstandige Spaanse hoofdmagistraat (Alcalde mayor) Francisco Roldán eiste van de cacique meer dan de gebruikelijke belasting in goud. Om zeker te zijn van deze betaling, hield Roldán een zoon en een neef van de cacique bij zich 'onder het mom van vriendschap'.

GUARIONEX

Zoals wij reeds opmerkten zijn de gegevens (namen en data) over bepaalde caciques soms onvolledig tot zeer tegenstrijdig.

Dit geldt zeker wat Guarionex betreft.

De naam Guarionex wordt voor het eerst vermeld op 29/12/1492 (dus tijdens de eerste reis van Chr. Columbus) door een jonge man, neef van de 'koning' (Guacanagari). Hij wijst op het bestaan van o.a. een eiland dat Guarionex heette en waar een overvloed aan goud was (C.Columbus. 1979:177/ Ph. Theinissen & L.K. Cumps.1992: 186). Een eerste verwarring.

Waar Guarionex in bovenstaande verslagen in de strijd om Santo Cerro vernoemd wordt als één van de voorname Taino leiders, nam hij volgens I. Rouse (1963: 152) niet eens deel aan de opstand van 1495. Dit is dan weer in overeenstemming met wat B. de Las Casas over hem schrijft (1992: 53- 54). "Koning Guarionex was een zeer volgzzaam en deugdzaam man, van nature vredelievend, en de koningen van Castilië zeer toegewijd...Deze cacique bood uit eigener beweging aan, ten dienste van de koning een stuk land te bebouwen dat zich zou uitstrekken van Isabela...tot aan de stad Santo Domingo. Alleen, zo was zijn voorwaarde, moest men dan geen goud meer van hem verlangen, want zijn vazallen wisten niet –en dat was de waarheid- hoe zij goud moesten delven".

Het is ook naar Guarionex dat R. Pané wordt gezonden om de 'univer-

Afb. 5 Guarionex

sele Taino taal' te leren. Pané zal er inderdaad de taal leren en tevens veel over de Taino godsdienst en gebruiken te weten komen en optekenen. Hij verblijft er bijna twee jaar (1496- 1497) en tracht de cacique te bekeren wat hem tijdelijk ook gelukt (R. Pané. 1999: 33-35)/ J.J. Arom. 1999: XIX-XXI). Later, aldus Pané, zal hij echter, onder druk van andere caciques, samenzweren tegen de Christenen. Volgens B. de Las Casas (1992: 54) verliep het totaal anders. Een Spaanse kapitein [A. de Ojeda volgens M.J. Nieuwstadt (1992: 49 vn)], "een slechte christen", verkrachtte de gemalin van Guarionex. "In plaats van zich te wreken geeft hij zijn koninkrijk op, ziet van zijn waardigheid af en (wil) zijn leven eindigen in de provincie die Ciguayos heette".

In andere versies vormen in 1497 veertien plaatselijke hoofden (waaronder Guarionex) een coalitie met de intentie op te trekken naar fort Conception de la Vega. De Indianen laten zich meeslepen in de samenzwering van de Spanjaarden, onder leiding van Roldán, tegen Bartolomé Colon (H.Colon.1991:176/ R.Pané. 1999: 36/ I. Rouse. 1992: 153).

B. Colon verslaat deze coalitie tijdens een onverwachte nachtelijke raid vanuit het fort naar de omringende dorpen. Verschillende hoofden worden gevangen genomen (waaronder Guarionex) of gedood. Enkele gevangen genomen caciques worden levend verbrand, "zoals het de gewoonte was", aldus B. de Las Casas (S.M. Wilson. 1990: 47).

In grote getallen komen de Indianen, ongewapend, bij Colon smeken om Guarionex en andere caciques vrij te laten. Zonder hun leiders zijn ze verloren. Uit medelijden of eerder uit berekening geeft B. Colon toe. Per slot van rekening is hij nog steeds omsingeld door radeloze Taino krijgers en ligt zijn aartsvijand Roldán nog op de loer. Roldán die eigenlijk zijn Indiaanse bondgenoten in de steek heeft gelaten. Verder zijn de Indianen zonder hun leiders waardeloos voor de goudproductie.

In de lente van 1498 zoeken Guarionex, zijn familie en enkele getrouwen hun toevlucht bij de Ciguayo in de bergen ten noordoosten van de Cibao-vallei (Cordillera Septentrional). Door de heersende hongersnood, ziekten en de afpersingen door zowel Columbus getrouwen en de Kroon als door de anti-Columbus partij, zag Guarionex zijn macht tanen bij de eigen onderdanen en bij de andere caciques. Vluchten was de enige oplossing.

B. Colon verordent Mayobanex (de cacique van Ciguayo) de vluchtelingen uit te leveren. Deze weigert echter in te gaan op dit bevel (I. Rouse. 1992: 153).

Volgens L. Guitar (2006. New notes about Taino music and its influence on contemporary Dominican life) kon Mayobanex cacique Guarionex niet verraden omdat Guarionex hem en zijn voornaamste vrouw ooit had "leren zingen en dansen", wat en zij citeert hierbij Pietro Martire d'Anghiera (Décadas del Nuevo Mundo.I: 146) "een zaak van niet middelmatige overweging is".

Mayobanex stond waarschijnlijk onder de soevereiniteit van Guarionex (A. Schulze-Thulin. 2005: 169/ I. Rouse. 1963: 539) of

Afb. 6 Mayobanex

waren zij misschien familie (S.M. Wilson. 1990: 48).

Wat er ook van zij, Bartolomé Colon valt de Indianen aan en neemt zowel Guarionex als Mayobanex gevangen (1500). Ze worden opgesloten in Fort Concepcion en beiden sterven later een natuurlijke dood (volgens I. Rouse). Of, andere versie, het schip dat hen naar Spanje overbrengt, vergaat in een orkaan (juni 1502).

In één van de volgende aflevering van ons tijdschrift komt het droeve lot van de bloedmooie koningin Anacaona, de verovering van Xaragua en Higüey, de heropleving van het Taino-gevoel aan de beurt, om te besluiten met een bronnenopgave.

AANTEKENINGEN

(1) Columbus:

Om een duidelijker inzicht te krijgen in de Columbus-familie en om gemakkelijker onderscheid te kunnen maken tussen enerzijds de ‘Admiraal’ (Christoffel) en anderzijds de overige familieleden (broers en zonen) duiden we de eerste aan met ‘Columbus’ en de rest van de familie met het Spaanse ‘Colon’.

Columbus, Christoffel (Christopher, Cristobal). 1450 (1451?)-1506.

Colon, Diego. 1480 (1476?/1481?)-1526. Oudste zoon. Erfgenaam van de titels (behalve die van ‘Onderkoning van de Nieuw Ontdekte Landen’) en rechten. In 1509 naar Santo Domingo als ‘Admiraal van de Indiën’ en ‘Gouverneur van Hispaniola’. Moest zich later verdedigen tegen verschillende aanklachten.

Colon, Fernando. 1488 (1489 ?)-1539. Natuurlijke zoon. Vergezeld zijn vader tijdens diens laatste (4^e) reis. Hij schreef een biografie over Christoffel (waarvan de originele Spaanse versie verloren ging en eerst de Italiaanse vertaling werd gepubliceerd), liet een enorme bibliotheek na (Bibliotheca Columbina) die na omzwervingen grotendeels naar de kathedraal van Sevilla kwam en daar nog bewaard wordt.

Colon, Luis. 1519 (1520 ?)- 1572 (?). Zoon van Diego Colon, kleinzoon van Christoffel. Verwierf de titel ‘Admiraal van de Indiën’ en een landgoed in Panama. Benoemd tot Hertog van Veragua en ‘Markies van Jamaica’.

Colon, Bartholomeo (Bartolomé, Bartholomeus). 1445 (?)-1515. Oudere broer van Christoffel. Bezit militair talent.

Wordt door S.M. Wilson (1990:47) beschreven als de meer bekwame van de Columbus broers. B. de Las Casas noemt hem “een voorzichtig en heel moedig man”.

Hij leerde Taino spreken en onderhield relaties met vele caciques.

Hij ontwikkelde een tweede goudveld in het zuidelijk centrale deel van het eiland en verplaatste de hoofdstad naar de zuidkust om dichterbij deze ontginning te verblijven. In 1497 beval hij Isabela te verlaten.

Colon, Diego. ?- Genua na 1509. Jongere broer van Christoffel. Vergezeld Christoffel tijdens diens 2e reis.

(2) La Navidad:

Het is vrijwel zeker dat het verwoeste dorp van Guacanagari en La Navidad één en dezelfde vestiging waren (R.H. Fuson.1991: 259).

(3) Christenen:

De Spanjaarden worden in de oudste bronnen meestal ‘christenen’ genoemd. Mogelijk een herinnering aan de strijd der Christenen (=Spanjaarden) tegen de ongelovigen (=Moren). De Taino-Indianen vervangen nu de Moren.

(4) Leopold II:

Zie in dit verband de documentaire uit 2003 van Peter Bate ‘White king, red rubber, black death’.

In verband met het quotumbewijs dat de Taino rond de hals moesten dragen siteren we A. Hochschild (De geest van koning Leopold II. 2003: 167): „In sommige streken [van Kongo, anno 1895- 1906] was je verplicht een genummerde metalen schijf aan een koordje om je nek te dragen, zodat bedrijfsagenten konden nagaan of je je quotum [aan rubber] had vervuld.“

(5) Nispero: nispero-boom:

Achras zapota (Manilkara zapota); in noordelijk Zuid- en in Centraal-Amerika gekend onder de Spaanse naam (nispero) van de Europese mispel (E.: medlar); ook chiclezapote, sapodilla of sapotilla. Bron voor chicle, met zeer zoete vruchten, het hout is hard, sterk en duurzaam.
(C.O. Sauer. 1963b: 532/ M. Barwick. 2004: 264)

WIJ ONTVINGEN VOOR ONZE BIBLIOTHEEK

Gift **'Werkgroep Noord-Amerikaanse Indianen voor Nederland en België'**

-De Kiva. Jrg. 2007, 2.
(Noord-Amerika; alg.)

Gift de **h. W. de Caluwé**

-Strabbing, H. & H. Wouters. Volken en stammen: Midden-Amerika.
(Meso-Amerika, Centraal-Amerika en Caribisch gebied; alg.)
-Wouters, H. Volken en stammen: Noord-Amerika.
(Noord-Amerika; alg.)

Gift **mw. A. Lievens**

-Leopold III in Amazonië.
(Kaiapo- Xinguanos/ Amazonia)
-De wereld volgens de Han; wandelbrochure.
(Han-Chinezen)

Gift **'Museo de América'**

-Anales 14, 2006
Met o.a. El Acolhuacan bajo dominio tepaneca/ Roma y México-Tenochtitlan/ Tezcatlipoca y K'awiil/ El libro indígena del Códice Cuevas/ Restauración de plumeria.

Gift **'Diocèse de Churchill-Baie d'Hudson'**

-Eskimo. 2006- 2007, 72.
(Inuit/ Arctisch gebied/ missie en zending)

Gift de **h. & mw. L.Janssens- Verbeeck**

-National geographic. 1994, apr.
Miller, P. Vision for the West (John Wesley Powell).
-National geographic. 1994, jun.
Parfit, M. Powwow; a gathering of the tribes.
-National geographic. 1994, sep.
A traveler's map of Mexico.

-National geographic. 1994, dec.
Swerdlow, J.L. America's poet: Walt Whitman.
-National geographic. 1995, mrt.
Arriaza, B. Chinchorro mummies unearthed after 7.000 years. (Chili, Atacama-woestijn)
-National geographic. 1995, may.
Norman, G. The Cherokee; two nations one people.
-National geographic. 1995, sep.
Leakey, M. The farthest horizon; the dawn of humans (Oost-Afrika, Turkana-meer)
Edwards, M. El Salvador learns to live with peace.
Landkaart 'Hawaii'
-National geographic. 1996, aug.
Mexico: a special issue.
-Grasduinen. 1993, feb.
Hopman, J. Het verbroken verbond; de laatste dierentotems van Noord-Amerika.
-Grasduinen. 1999, jan.
van Ditzhuijzen, J. Walla Walla in Oregon.
-Amerika. 1996, dec.-1997, jan.
Hait, P. Arizona, de groene woestijn.
-Ambiance. 1995, sep.
Joseph, H. Maya-cultuur en Caraïbische stranden.
-Grands reportages. 1993, 132.
Niedergang, M. Pérou : Pizarre et les temples du soleil.
-Grands reportages. 1994, 147.
Farren, J. Geronimo, le retour du Grand Chef.
Raffoul, M. Le Printemps des Mayas.
-Grands reportages. 1996, 170.
Dautheville, A.-F. Les voix de Monument Valley. (Navajo)
-Grands reportages. 1996, 171.
Dossier Argentine.

MET DANK AAN AL DE MILDE SCHENKERS.

BLOED OP HET WITTE DOEK MEL GIBSON EN DE MAYA'S

JOS MARTENS

Apocalypto - VS, 2007 - DVD - duur: 2u 17 minuten - Yukatec gesproken, Nederlandse ondertitels.
Waardering: 2,5/****

Regie: Mel Gibson

Acteurs: Rudi Youngblood, Dalia Hernandez, Morris Birdyellowhead, Jonathan Brewer.

Een grote beschaving wordt niet veroverd van buitenaf, maar vernietigd van binnenuit.

(Proloog van de film.)

* * *

Voor de monumentale ruïnes die beschavingen uit het verleden hebben achtergelaten, heeft ieder van ons een romantische fascinatie. We voelen ons aangetrokken tot hun vaak spectaculaire en mysterieuze schoonheid. Hoe konden beschavingen die ooit zo machtig waren uiteindelijk ten onder gaan? Wat was het lot van de mensen uit die culturen? Hierbij gaat onvermijdelijk de gedachte knagen: zullen toeristen op een dag ook verwonderd staan te kijken naar de roestige casco's van de New Yorkse wolkenkrabbers, zoals wij tegenwoordig de overwoekerde ruïnes van de Mayasteden bewonderen?

(Jared Diamond, *Ondergang, Waarom zijn sommige beschavingen verdwenen en hoe kan de onze haar ondergang voorkomen?*, Utrecht, Spectrum, 2005, p. 16.). Bespreking: in dit tijdschrift: 2006/1, in PDF op onze site (1).

* * *

INHOUD

De film start met idyllische natuurbeelden. In een bliksemsnelle overgang zien we flitsende, snel wiselende opnamen van mannen en een dier: een groepje Maya's jaagt op een tapir. De jagers verdeelen het wild. Het hart wordt uitgesneden en gegeven. Een van de deelnemers krijgt de teelballen, wat goed zou zijn voor de vruchtbaarheid. Zoals we later zien, heeft hij eindeloze herrie met zijn bemoeizuchtige schoonmoeder, die hem dan nog regelmatig voor schut zet voor het hele dorp, omdat hij niet in staat is kinderen te verwekken. Die rauwe teelballen zijn een practical joke van zijn vrienden, die over de grond rollen van het lachen als hij ze kokhalzend uitspuwt.

De rust wordt verstoord door nieuwkomers. Een droevig restje van een andere stam vraagt vrije doorgang, in ruil voor enkele vissen. Zij zijn overvallen door vijanden en zoeken een nieuw woongebied. De zorgeloze sfeer is plotseling verstoord. Yich'ak Balaam, Jaguarklauw (Rudy Youngblood), krijgt van zijn vader te horen dat hij met de dorpsgenoten niet mag praten over wat er gebeurd is: "Vrees is besmettelijk."

Kort voor dageraad schiet Jaguarklauw wakker uit een nachtmerrie: een van de vluchtelingen verschijnt hem, met het eigen uitgerukte hart in de hand. Op zijn hoede wekt hij zijn zwangere vrouw en kind, net op tijd om hen in veiligheid te brengen in een diep hol. Het dorp wordt overvallen door woeste krijgers op jacht naar slaven en -zoals we later merken- geschikte kandidaten voor mensenoffers.

Een van de overvallers, een bijzonder sadistische kerel, snijdt Jaguarklaaws vader de keel over. De gevangenen worden aan lange staken gebonden. Volgt dan een verschrikkelijke tocht door wouden en kolkende rivieren, over bergpaden en weer door wouden, tot ze de schitterende stad van de overvallers bereiken. Maar onder de heldere kleuren loert

het verval: gewassen en mensen zijn getroffen door ziekten, besmettelijke en dodelijke ziekten. Overal liggen stervenden. Een klein meisje, dat duidelijk lijdt aan de pokken, voorspelt de krijgers hun naderende ondergang “door een man die jaguar is en jaagt met de jaguar”. De nieuwkomers worden doorheen een hysterisch dansende menigte rechtstreeks naar de tempel geleid, ingesmeerd met blauwe verf, ruggelings over de offersteen geworpen en het hart uitgesneden. Dan hakken priesters het hoofd af en werpen dat via de steile trappen naar de menigte. Net als het de beurt is van Jaguarklauw, verdwijnt de zon: zonsverduistering... Een teken van de hemel: de god Kukulkan (Gevederde Slang) is voldaan.

De overlevenden worden afgevoerd naar een open terrein. Als zij het struikgewas kunnen bereiken zijn ze vrij. Tijdens hun ren worden ze door hun overvallers bestookt met werppijlen en stenen. Jaguarklauw krijgt een pijl door het lichaam, maar slaagt erin de wachtende beul de keel over te snijden met een pijlpunt uit obsidiaan. Maar de jonge man die hij doodde, is de zoon van de aanvoerder. De hele troep zet de achtervolging in. (Wat er gebeurt met de andere overlevenden, komen we nooit te weten.) De gewonde Jaguarklauw heeft al zijn jachtervaring en vindingrijkheid nodig om zijn belagers een voor een uit te schakelen. De meedogenloze achtervolging gaat de rest van de dag, de nacht en de daaropvolgende dag verder.

Ondertussen zit zijn hoogzwangere vrouw met haar zoontje op de bodem van de put in de val. Dan beginnen de regens van het regenseizoen: een ware stortvloed die de put snel vult. En meteen zetten de weeën in en brengt ze haar kind ter wereld. Jaguarklauw bereikt haar net op tijd, maar nog steeds achterna gezeten door de laatste achtervolgers. Om hen af te leiden vlucht hij verder naar het strand. Daar arriveren net enkele zeer grote kano's met zeilen. Sloepen vol gewapende mannen zetten koers naar het strand. De Spaanse conquistadores arriveren!

Jaguarklauw haalt zijn echtgenote uit de put. Met zijn zoontje en de pasgeboren baby trekt hij de jungle in, op zoek naar een nieuw begin...

BESPREKING:

Zelden heeft een film zoveel controversie veroor-

zaakt nog voor hij ergens ter wereld op het witte doek kwam, als *Apocalypto*. Zelfs nog voor de première in de VS protesteerden zowel de geleerde Mayanisten als de originele Maya's uit Mexico en Guatemala. In december 2006 al vroeg Koen Fillet van het radioprogramma 'Wilde Geruchten' (VRT1) me om live mijn 'deskundige' mening te ventileren als vice-voorzitter van het (Vlaamse) Instituut voor Amerikanistiek. Over een film die geen van ons gezien had! Ik ben dan maar van Internet een aantal artikels gaan downloaden, om iets of wat beslagen op het ijs te komen, het geheel gelardeerd met enkele noodzakelijke achtergrondweetjes over de Maya's. Kort daarna mocht onze voorzitter, Julia Montoya, dat nog eens overdoen voor een Brusselse radiozender. Op 8 mei 2007 werd er naar aanleiding van de film zelfs een conferentie georganiseerd aan de Université Libre de Bruxelles door professor Peter Eeckhout, Département Histoire, Art et Archéologie, Orientation Amérique précolombienne. (Nieuwsgierig om daarover meer te vernemen).

Half januari 2007 had de film in België in première moeten gaan. Maar de twee kandidaat-verdelers waren in juridische bekvechterij verwickeld, zodat het tot in maart duurde voor *Apocalypto* in de zalen kwam. In Nederland was hij al sinds 11 januari te zien in de bioscoop. NRC Handelsblad ging hem bekijken in gezelschap van de antropoloog Ruud van Akkeren, auteur van de knappe historische roman *De dans van de trom* (Een bespreking die door De Standaard werd overgenomen). In de VS rijfde de film in zijn eerste weekend 10,76 miljoen euro binnen.

Wat ook de inhoudelijke bezwaren mogen zijn -en daarover hebben we het verder nog gedetailleerd- dit is een spannende film van een regisseur die zijn vak kent. Regelmatig hebben we zitten kijken met zwetende handen van de spanning, zeker tijdens de lange achtervolging door de jungle, die de hoofdmoot uitmaakt van de film. *Apocalypto* mikt meer op de adrenalinespiegel dan op de hersens en die adrenalinespiegel weet Gibson met zijn stuwende actie perfect te bespelen.

Kippenvelmomenten: de scène waarin de jonge krijger Jaguarklauw (Rudy Youngblood) op het altaar van de Mayatempel dreigt te worden ontvoerd, de Spartacus-achtige arenasequens waarin hij speren naar zijn kop krijgt gemikt of deultieme, bijna veertig minuten durende ontsnappingstocht door de jungle. Maar weegt dat op tegen de

vele onwaarschijnlijkheden en vooral tegen de onnodige wreedheid?

De beelden, zeker van de landschappen, zijn adembenemend. Hetzelfde geldt voor de decors, de lichaamsbeschilderingen en tatoeages, de juwelen, de kledij...

De film zit daarbij vol spiegeleffecten: de jagers op de tapir worden later zelf de gejaagden. Het lillende hart van tapir is een voorafbeelding van de lillende harten die uit de borstkas van de slachtoffers gerukt worden, als offer voor Kukulkan. De tapirval van de openingssequentie zal bij het einde van de film gebruikt worden om de achtervolgers te spietsen. De schoonmoeder van Jaguarklauws vriend is onuitstaanbaar dominant, later wordt ze te waardeloos bevonden om als slavin een prijsje op te brengen.

BETROUWBARE BEELDVORMING?

De hele herrie rond *Apocalypto* draait rond de opwerping dat de film een verkeerd beeld zou geven van de Maya's. Ik heb inderdaad een hele waslijst opmerkingen, maar wil toch beginnen met een paar positieve punten. Zo is het lovenswaardig dat de film gesproken wordt in een Mayataal (in dit geval het Yucatec Maya). Overigens dient opgemerkt te worden dat dit allerm minst een dode taal is zoals vele recensenten beweren, maar nog steeds gesproken wordt in het Mexicaanse Yucatan. Ook al wordt de film volledig in de Mayataal gesproken, je hoeft geen snelcursus Yucatec te volgen vooraleer de zaal te betreden. Echter... Maya's uit Yucatan zeggen dat ze geen jota begrijpen van wat er verteld wordt. Ik ben geen expert, maar er zit in de hele film maar één persoon die ik Yucatec - klanken hoor uitspreken zoals het hoort.

De meeste acteurs zijn trouwens geen Maya's, zoals de promotieteksten suggereren, doch Mexicaanse mestiezen. Misschien zijn er enkele echte Maya's onder de figuranten, maar zeker niet veel.

(Maya's zijn over het algemeen klein van gestalte. Vermits men voor de hoofdpersonen forse niet-Maya's gekozen had, was men voor de andere acteurs gebonden aan ongeveer hetzelfde lichaamsformaat, om geen Gulliver- of Hobbitfenomeen te creëren.)

Het is opvallend met hoeveel kleine details rekening is gehouden. De kleding van de acteurs geeft een mooi beeld hoe gewone bevolking, krijgers en adel er uitgezien moeten hebben tijdens de Klassieke Periode. Lip- en oorschijven fungeerden als sociale kenmerken. Ook de lichaamstooi in het algemeen, de kerf-tatoeages enz. lijken me correct. Al die versieringen komen inderdaad voor op monumenten of vazen. Of iedereen ze zo overvloedig droeg als in de film, durf ik betwijfelen. (Maar weet ik echt niet met zekerheid.) Er is vermoedelijk invloed van de huidige piercing-cultuur (denk aan Xerxes en anderen in de film "300").

Ook de wijze waarop het kalksteen gebrand wordt voor de beschildering van de gebouwen klopt. En hetzelfde geldt voor de scène waarin Jaguarklauw tijdens zijn vlucht een groep achtervolgers aanvalt met een bijennest (een oude oorlogstactiek van de Maya's, die ze herhaaldelijk tegen de Spanjaarden zouden toepassen). Zowat alles wat met jachttechnieken te maken heeft, is authentiek: de tapirval, de drie doorns uit een plant, de blaaspijp die uit een blad gedraaid wordt, het gif uit een pad, het kauwen van de medicinale schors om de wonde te verzorgen.

De regen die in de put neerstroomt als een waterval, zal velen als een onwaarschijnlijke overdrijving voorkomen, tenzij je in Mexico of Guatemala ooit een douche genomen hebt tijdens het regenseizoen ... of tijdens de zomer van 2007 de regelmatige beelden van watersnoden en overstromingen hebt gezien op het televisienieuws.

Positief beoordeel ik ook het opnemen van verhalen, mythes, dromen die bij de Maya's een grote rol speelden en nog spelen, tot op de dag van vandaag. (Lees er *De dans van de trom* van de reeds vermelde Nederlandse antropoloog Ruud van Akkeren maar op na.) Concreet: je hebt het verhaal over het ontstaan van de tegennatuurlijke hebzucht van het menselijke geslacht, dat in het begin van de film de avond na de jachtpartij rond het vuur verteld wordt door een oude man. Dezelfde nacht is er de voorspellende droom van Jaguarklauw, waardoor hij zijn vrouw en kind bijtijds in veiligheid kan brengen. En dan is er nog het kleine, door

pokken aangetaste meisje dat bij de aankomst in de stad aan de overvallers huiveringwekkend hun einde door een jaguarman voorspelt.

Edoch, geeft de film een correct beeld over de Mayabeschaving? Heel waarschijnlijk zal *Apocalypto* bij heel veel bezoekers bepalend zijn voor hun kijk op de Oude Maya's. En dan bestaat het hele grote gevaar dat de grote meerderheid huiswaarts zal keren met een verkeerd beeld van de Mayacultuur.

(Een vriendin zei me na de film: "Voortaan mag je zonder mij naar je tentoonstellingen precolumbiaanse kunst gaan kijken. Ik wil nooit meer iets daarvan zien. Wat een beestachtige wilden!" Daar sta je dan!)

Ik wil mijn waslijst echter beginnen met een kemel van formaat die op zich niets met de Maya's te maken heeft. Jaguarklauw wordt op het nippertje van een wrede offerdood gered door een zonsverduistering. Die zelfde avond kijkt hij tijdens de nachtelijke achtervolging op naar de volle maan. Dan zie je zijn vrouw vanuit haar put eveneens opkijken naar dezelfde maan. Toegegeven, een volle maan is veel fotogenieker dan een donkere hemel. (cameramen hebben altijd een flink voorraadjie opnamen klaar, met of zonder onweerswolken!) Maar een zonsverduistering kan alleen voorkomen bij nieuwe maan!! Dat is een astronomisch gegeven, waaraan niet kan getornd worden, ook niet voor filmische doeleinden.

Even terug naar die offerscène. Als de eclips begint, breekt er paniek uit bij de duizenden gelovigen op het plein voor de tempel. Onzin, denk je dan. De Maya's kenden een kalender die veel nauwkeuriger was dan de gelijktijdige Europese. In hun vouwcodices voorspelden zij astronomische verschijnselen zoals eclipsen tot duizenden jaren in de toekomst. De sequentie doet aan *Kuifje en de zonnetempel* denken (2). Doch zelfs Hergé schaamde zich later over dit fragment, toen hij meer over de Inca's wist. Toch is iets dergelijks historische realiteit: Columbus heeft inderdaad op 29 februari 1504 een eclips gebruikt om Indianen te imponeren en voor zich te laten werken, toen hij op zijn derde reis gestrand was in het huidige Jamaica (3).

Maar bij een tweede visie van de film merk je details op die je de eerste keer waren ontgaan. Bij het uitbreken van de paniek kan de opperpriester een

grijns niet onderdrukken en schiet er een medeplichtige blik heen en weer tussen hem en de koning. Na de eclips schudt hij zelfs van het lachen. Eerst dacht ik dat het was van opluchting omdat de zon was teruggekeerd. Er speelt echter iets anders: volgens een algemeen aanvaarde theorie onder geleerden eigende de Maya-elite zich een monopolie toe op kennis en gebruikte dat monopolie om de onwetendheid van de massa te exploiteren voor het handhaven van de eigen machtspositie als middelaars tussen de mensen en de goden.

In de film worden de Maya's afgeschilderd als vreedzame jager-verzamelaars enerzijds en wrede bloeddorstige moordenaars anderzijds. Beide visies zijn historisch gezien onjuist, maar voor Hollywood zijn uitersten een noodzaak om een interessante film te maken. (Een goede introductie in deze problematiek vind je in het internetartikel van prof. B. De Wever, *Speelfilms als medium in de geschiedenis* (4).)

Vanuit de ogen van een archeoloog of antropoloog is het echter een gemiste kans dat er niet meer aandacht is besteed aan de culturele en wetenschappelijke prestaties, zoals de astronomische kennis of het hiërogliefenschrift, en het sociale aspect van de Mayamaatschappij. Het was echter te verwachten en te vrezen dat deze aspecten in een Hollywoodfilm niet aan de orde zouden komen; het is tenslotte een thriller en geen documentaire.

Zonder voldoende achtergrondkennis loop je het gevaar dat de toeschouwers de film bekijken als een soort voorhistorische *Texas Chainsaw Massacre*, maar dan met een soort getatoeëerde Papoea's, obsidiaanmessen en knotsen in plaats van kettingzagen. Het is daarom niet vreemd dat veel hedendaagse Maya's beledigd zijn en zich gediscrimineerd voelen. Vergeet niet dat de onderdrukking van de Maya's door de blanke minderheid nog niet zo lang geleden op grote schaal werd gesteund door de opeenvolgende regeringen in hun geboortelanden, met name in Guatemala waar tot

1996 een vreselijke 'burgeroorlog' woedde die circa 300.000 Maya's het leven kostte (5).

Bij de controversie spelen een aantal elementen mee en vermoedelijk tegelijkertijd.

Tot 40 jaar geleden golden de Maya's als de vreedliebende wiskundigen en sterrenkundigen, de tegenhangers van de "wrede" Azteken. Deze opvatting zindert na in *De hel bestaat*, de schitterende en terecht bekroonde adolescentenroman van Willy Spillebeen uit 1984 (6). Vermoedelijk willen de hedendaagse Maya's liefst dat het oude beeld zoveel mogelijk in het collectieve geheugen blijft, al was het maar omdat het hun toeristisch beter uitkomt.

Die onrealistische idyllische visie is de laatste decennia onderuit gehaald door grootschalige, multidisciplinaire archeologische expeditieën en vooral door de voortschrijdende ontcijfering van de gliefen op de monumenten. De klassieke Mayabeschaving is in de loop van de negende eeuw ten onder gegaan in bloedige oorlogen tussen de verschillende stadstaten. De postklassieke periode, die vooral in Yucatan (Mexico) bloeide was evenmin erg vreedzaam.

Anderzijds kan ik me voorstellen dat heel wat kijkers juist meer willen weten over die bevreemdende cultuur, vooral als de filmbeelden die ze net hebben gezien totaal niet overeenstemmen met het exotische en romantische beeld dat ze van de Maya's hadden vooraleer ze naar de bioscoop trokken.

Op het Internet vond ik een aantal besprekingen van Amerikaanse archeologen. Deze wetenschappers maken dan weer bezwaar tegen de vele onjuistheden en abnormaliteiten in de film, het door elkaar haspelen van stijlen en tijden enz. Enkele voorbeelden: de acteurs spreken Yukatec, de belangrijkste Mayataal uit het Mexicaanse Yucatan. Het landschap is echter niet dat van Yucatan, maar past eerder bij Quintana Roo of Guatemala: kolkende rivieren en heuvels. Yucatan daarentegen is vlak, haast zonder oppervlakterivieren.

Wanneer Jaguarklauw en zijn lotgenoten na hun helse tocht in de grote Mayastad komen, krijg je tempels die duidelijk gebaseerd zijn op de architectuur van Tikal (Guatemala). (Geeft interessante kijk op deze bouwwerken, zoals ze er vroeger uitgezien kunnen hebben, beschilderd en ongehavend.)

Door het getoonde politieke systeem en de grote droogte die in het rijk heerst, lijkt de film zich af te spelen in de 9de eeuw. De epidemie, duidelijk de pokken, plaatst hem echter 600 jaar later, bij de aankomst van de Spaanse conquistadores. Historisch correct is dan weer dat de pokkenepidemie in grote delen van precolumbiaans Amerika de aankomst van de Spanjaarden voorafging. (De pokken kwamen hier voorheen niet voor. Zij zouden geïntroduceerd zijn door een zwarte slaaf van Cortés. Samen met andere voorheen onbekende ziekten zoals malaria, mazelen en griep, waartegen de inheemsen geen weerstand hadden ontwikkeld, zwiepten zij, zoals eertijds de Zwarte Dood (vanaf 1348) door Europa, aan waarde als een alles verwoestende steppenbrand naar noord en zuid.)

In de film worden massale mensenoffers gebracht aan de goden. Hoewel de Oude Maya's dat zeker deden en ook oorlogen voerden om krijgsgevangenen voor dit doel te verzamelen, zijn er absoluut geen archeologische aanwijzingen dat er op zo'n grote schaal mensen werden geofferd zoals in de film te zien is. Dat gebeurde wel bij de Tolteken en later bij de Azteken, in Centraal-Mexico. In Tenochtitlán (het huidige Mexico-City) troffen de conquistadores schedelrekken (*tzompantli*) aan met duizenden schedels van geofferden.

Wanneer Jaguarklauw niet langer nodig is als offer (de honger van Kukulcan is gestild) zegt de hogepriester dat ze hem en de andere gevangenen maar moeten afvoeren. De overvallers laten hen echter niet zomaar gaan, maar willen hen op een sadistische manier afslachten. De daaropvolgende scène geeft een mooie staalkaart van alle mogelijke werpwapens van de Maya's. Inderdaad bezitten we afbeeldingen van soortelijke executies, al dan niet religieus geïnspireerd.

Tijdens zijn vlucht struikelt Jaguarklauw letterlijk over een groot massagraf. Hoewel er wel een enkele keer een graf met meerdere vermoorde mensen is aangetroffen, zijn er van de Oude Maya's geen massagraven bekend van een dergelijke omvang. De enige daadwerkelijke massagraven die men bij de Maya's heeft aangetroffen zijn de heilige cenote in Chichen Itza (die eeuwen lang is gebruikt als offerplaats en dus vol lag met skeletten) en een bij de Maya-stad Cancun, deze laatste vermoedelijk veroorzaakt door de invallers die de stad ten val brachten en de hele elite uitmoordden. Ook hier lijkt het ons dat de regisseur zich heeft laten leiden door sensatiezucht en daarom elemen-

ten uit de Azteekse geplogenheden introduceerde.

ACHTERGRONDEN VAN DE MENSEN-OFFERS.

Voor de lezers van dit tijdschrift is uiteraard een volledige uiteenzetting over de kosmologische achtergronden van de mensenoffers overbodig. Toch even dit, ter herinnering.

Net als wij waren de Maya's bezeten door de tijd en het tijdsverloop. Niet die van kwartshorloges om de pols, maar van het grote astronomische uurwerk in de hemelen. Maya's vergoddelijkten de tijd: elk dagteken werd gedragen op de rug van een god.

Zij hadden een cyclische opvatting van de tijd, dit wil zeggen, alles komt altijd terug: zon, maan, seizoenen en dus ook gebeurtenissen. De Maya's gebruikten drie kalenders:

- een rituele maankalender van 13 x 20 dagen = 260 dagen;

- een zonnekalender van 18 x 20 = 360 dagen;

- een Venuskalender (gebaseerd op de omlooptijd van de planeet Venus) die 584 dagen telde.

Om de 52 jaar vielen die drie kalenders samen; dan begon een nieuwe cyclus.

De kalender vormde de bepalende factor in mensenleven en religie. De 'lange telling' van de klassieke Mayaperiode begon in 3114 v. Chr. De laatste datum in de 'lange telling' van de kalender is te vinden op een stèle uit Toniná. Hij vermeldt (in onze kalender) 18 januari 909.

Op de mens nu woog als ultieme plicht door het offer de kosmische cyclus in stand houden. Zonder offers zou de kosmos vergaan in chaos. Offers konden bestaan uit planten of dieren. Maar het belangrijkste offer was het bloedoffer. In de eerste plaats het offeren van het eigen bloed. Dat deed men door de tong of de geslachtsorganen te doorboren met de doorn van een agave, waarna het bloed werd opgevangen op boombastpapier. Ook mensenoffers werden gebracht: kinderen of jonge maagden die in de cenote van Chichén Itzá werden geworpen; mensenoffers op de wijze die in de film werd getoond.

In de Postklassieke Periode werd, onder invloed van Mexicaanse stammen, het slachtoffer onthoofd nadat het hart was uitgesneden. Het hoofd werd langs de trappen van de tempelpiramide naar beneden gerold om het op het *tzompantli* bij te zetten. Het lichaam volgde dezelfde weg, werd door pries-

ters uitgebeend en in kleine stukken gesneden. Die onderdelen werden uitgedeeld aan de gelovigen en door hen genuttigd. Voor je gaat gruwen: de idee hierachter is dezelfde als in het katholicisme: het offer werd god (vandaar de blauwe kleurstof waarmee Jaguarklauw en zijn lotgenoten worden bestreken). Door het eten van een klein stukje lichaam, werden de gelovigen deelachtig aan het goddelijke. "Neem en eet allen hiervan, want dit is Mijn lichaam."

JAGUARKLAUW

Een kleine persoonlijke ergernis was dat de naam van de hoofdpersoon in de ondertitels nergens in het Yukatec werd gegeven, doch uitsluitend in het Engels als *Jaguar Paw*. Wanneer zijn vader hem in het begin van de film formeel voorstelt aan de erbarmelijke vluchtelingen in het woud, noemt hij hem (dacht ik te verstaan) Yich'ak-Balaam. Later telkens alleen Yich'ak. Zijn sadistische bewaker geeft hem tijdens de tocht de naam Bijna, die ik meende te verstaan als Olek. Ik vroeg raad aan Jo Daelman, die me uit zijn onvolprezen *Cordemex* (7) en andere bronnen ondermeer het volgende opdiepte:

"Jaguar Paw" wordt meestal in het Nederlands vertaald als "Jaguar Klauw". Het is de naam van verschillende koningen uit het Mayagebied. In haar boek *The Code of Kings* (1999) geeft Linda Schele (en Peter Mathews) een lijst van de regerende koningen in verschillende steden. Daarin vind ik:

-Tikal: Toh-Chak-Ich'ak, Great Jaguar-Paw, (ruled ca. 317-378); died of wounds from war with Waxaktun

-Seibal: Yich'ak-Balam, Jaguar Paw-Jaguar, king of Seibal, conquered Dos Pilas, A.D. 735

De gebruikelijke Maya-naam voor jaguar is 'B'alam' in ongeveer alle Maya-talen. Jaguarklauw wordt echter kortweg 'Yich'ak' genoemd. 'Bijna' heb ik niet teruggevonden, toch niet zoals jij hem gehoord dacht te hebben.

CONCLUSIE

Apocalypto is een razend spannende en gruwelijke thriller. Wie echter naar de film zou gaan om echt meer te vernemen over de historische Maya's, kan beter kijken naar een van de uitstekende dvd's van

National Geographic of een der boeken lezen uit de lijst hier onder. Veel kans dat heel wat mensen dat effectief van plan zijn, na de film.

AANBEVOLEN LECTUUR:

zie ook bij de voetnoten.

Ideaal als introductie is DVD *Het verloren rijk der Maya's*, eerder besproken in dit tijdschrift, ook op onze site:

<http://users.myonline.be/~tdn24064/bijdragen.htm>

In de bespreking zelf tref je heel wat interessante informatie aan, plus een uitvoerige bibliografie en verzameling links.

Roeling, S., *Terugblik op een wereldtijdperk*, eveneens op onze site, zelfde url.

Grube, N. (red.), *Maya. De goddelijke koningen van het regenwoud*, Keulen, Könemann, 2001, 480 blz.

De 'burgeroorlog' in de jaren 1980. Voor het verloop, zie het boek van Rigoberta Menchu onder voetnoot 5.

Voor de rol van de klederdrachten in deze genocide: zie: Holsbeke, M. & J. Montoya (red.), *'Met hun handen en hun ogen.'* *Maya-textiel, spiegel van een wereldbeeld*. Tentoonstellingspublicatie, Antwerpen, Etnografisch Museum, 2003. Besproken in ons tijdschrift en op de site als *Maya-klederdrachten: een geweven wereldbeeld*, zelfde url.

NOTEN

1. Jared Diamond, *Ondergang. Waarom zijn sommige beschavingen verdwenen en hoe kan de onze haar ondergang voorkomen?*, Utrecht, Spectrum, 2005, 702 blz.

<http://users.myonline.be/~tdn24064/archief2006.htm>

2. *Kuifje bij de Inca's*, Bespreking op onze website: <http://users.myonline.be/~tdn24064/bijdragen.htm>

3. Todorov, Tz., *La conquête de l'Amérique. La question de l'autre*, Parijs, Seuil, 1982.

4. B. De Wever, *Speelfilms als medium in de geschiedenisles*, internetartikel: <http://users.pandora.be/michel.vanhalmefilms5.htm>

5. Burgos-Debray, E., Rigoberta Menchu, *Een bericht uit Guatemala*, Leuven, Kritak, 1984, 212 blz. Vertaald door Raf Allaert.

6. Willy Spillebeen, *De hel bestaat*, Antwerpen, Manteau, 1984, 165 blz. Bespreking op de website van de Vlaamse Vereniging voor Leraren Geschiedenis: <http://users.pandora.be/michel.vanhalmefjeugd0138.htm>

7. *Diccionario Maya Cordemex*

- Maya-Español (984 blz.)

- Español-Maya (360 blz.)

Director: Alfredo Barrera Vásquez

Redactores: Juan Ramón Bastarrachea Manzano, William Brito Sansores

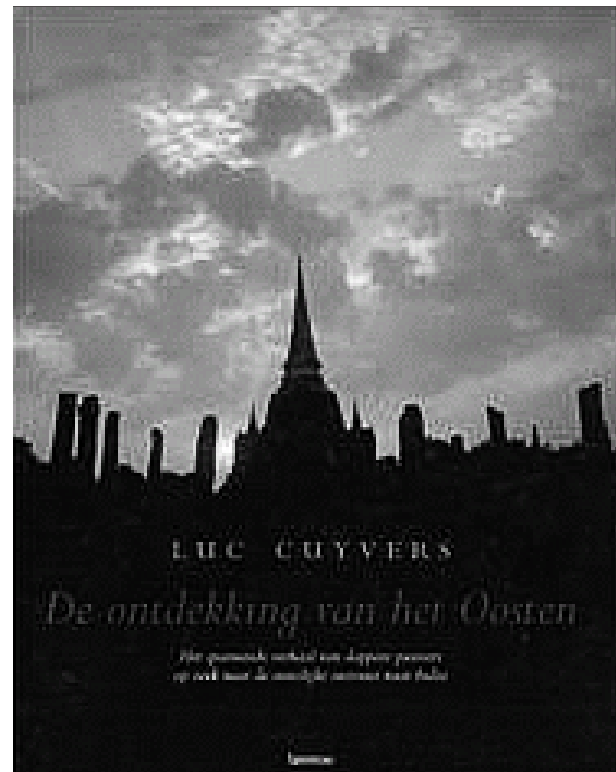
Ediciones Cordemex, Mérida, Yucatán, México, 1980. Oplage: 5000

EEN MARITIEME GESCHIEDENIS VAN DE GROTE ONTDEKKINGEN

JOS MARTENS

Cuyvers, L., *Tienduizend jaar varen. Een wereldgeschiedenis*, Leuven, Davidsfonds, 2003, 159 blz.
Cuyvers, L., *De ontdekking van het Oosten*, Tielt, Lannoo, 2005, 223 blz. + DVD (4delige tv-reeks).

Op het eerste gezicht hebben beide boeken niet zoveel te maken met het terrein dat ons bezighoudt: precolumbiaans Amerika. De Polynesische expansie tot en met Paaseiland, de Chinese ontdekkingsreizen (al dan niet tot Amerika) mogen dan al tot de periferie van ons studiegebied behoren, voor de Spaanse en Portugese ontdekkingsreizen naar de Nieuwe Wereld is dat zeker niet het geval.

Luc Cuyvers geniet internationaal een grote reputatie als maritiem historicus, voornamelijk om zijn in vele landen uitgezonden documentaires over de Grote Ontdekkingen. (Canvas, het Vlaamse Tweede Net zond ze uit in wereldprimeur.) Cuyvers promoveerde in de mariene studie aan de universiteit van Delaware (VS). De twee hier besproken boeken zijn gebaseerd op deze televisiereeksen.

Een wereldwijde wisselwerking

In het eerste boek, *Tienduizend jaar varen* beschrijft de auteur vanuit een ongewoon, intercultureel perspectief onze maritieme geschiedenis. Deze geschiedenis werd tot nog toe grotendeels geschreven door westerse historici, die zich veelal beperkten tot de nautische prestaties van westerse volken, alsof alleen die van belang zijn geweest. Dat is natuurlijk onzin. Westerse zeelui beheersten de laatste eeuwen de wereldzeeën, maar de verwezenlijkingen van andere culturen zijn daarom niet minder indrukwekkend én kwamen vaak veel vroeger tot stand. Wel is het zo dat ze bijna altijd minder goed gedocumenteerd zijn en daardoor dikwijls over het hoofd worden gezien. Hun bijdrage negeren leidt tot een te eenzijdige kijk op het verhaal van de mens en de zee.

Daarom gaat dit boek ook in op de maritieme tradities van andere culturen. Het verhaal van de zeevaart kán immers niet geïsoleerd worden bekeken. Hoewel de eerste ervaringen van mensen met de zee zich op afzonderlijke plaatsen afspeelden, duurde het niet lang voor men ideeën begon uit te wisselen, eerst tussen naburige eilanden, vervolgens tussen streken die in elkaars nabijheid lagen en mettertijd zelfs tussen continenten. Zeevaarders keken naar elkaar omdat ze er altijd op uit waren het risico op zee te verminderen. Als iemand een goed idee realiseerde, was de kans groot dat anderen het overnamen. Uitstekende ideeën vonden uiteindelijk (meestal) hun weg over de hele wereld.

Er zijn enkele klassieke voorbeelden van die overdracht van technologie, zoals het kompas dat vanuit het China van de Song-dynastie via Arabische zeelui Europa bereikte.

Ook verbeteringen aan de tuigage deden de ronde van de wereld. En ook hier speelden de Arabieren een vooraanstaande rol: zij lieten zeelui op de Middellandse Zee kennismaken met het driehoekige latijnzeil, dat vandaar zijn opgang naar het noorden inzette. Het bleek een enorme sprong voorwaarts. Zonder een vorm van langsscheeps tuig, wat schepen toeliet beter tegen de wind in te varen, zouden Europese zeelui hun wereldwijde ontdekkingsavonturen nauwelijks hebben kunnen realiseren.

Andere ideeën hadden dan weer opmerkelijk veel tijd nodig. Het achterstevengoer bijvoorbeeld deed er meer dan duizend jaar over om vanuit China het Westen te bereiken, hoewel het als besturingsmechanisme veel efficiënter was dan de stuurriem die Europese zeelui tot in de late Middeleeuwen gebruikten. De Chinese traditie om schepen te bouwen met waterdichte schotten deed er nog langer over. Europese reizigers, onder wie Marco Polo, beschreven die al in de 12de eeuw en beschouwden het als een schitterend idee. En toch duurde het nog eeuwen voor waterdichte schotswanden deel uitmaakten van westerse vaartuigen. Het zou ontelbare schepen én mensenlevens hebben gespaard als dat eerder was gebeurd.

Het is niet altijd duidelijk waarom bepaalde ideeën zonder moeite werden overgenomen en andere niet. In bepaalde opzichten zijn zeelui opmerkelijk conservatief. Hoe dan ook, het verhaal van de zeevaart is er een van technologische wisselwerking. Wie er enkel vanuit een westers perspectief naar kijkt, krijgt dan ook slechts een gefragmenteerd beeld.

Streekgebonden vindingrijkheid

Het is trouwens boeiend te bekijken hoe verschillende culturen eenzelfde uitdaging aanpakten. Zo ontwierpen de volkeren van Zuidoost-Azië en de Grote Oceaan een

uniek scheepstype. Zoals elders op de wereld begonnen ook zij vermoedelijk met een uitgeholde boomstam waar naderhand een zeil aan werd toegevoegd. Maar zelfs een klein zeil maakt een boomstamkano of prauw heel labiel. Om dat te verhelpen voegden ze aan beide kanten vlerken toe, zoals de steunwielletjes bij een kinderfiets. Later evolueerde dat ontwerp tot een enkele *outrigger* of een kano met dubbele romp, een opmerkelijk snel vaartuig, zoals elke vrijetijdsezeiler kan bevestigen.

In Europa, het Nabije Oosten en China werd het probleem anders opgelost. In plaats van er vlerken aan toe te voegen, werd de zijkant van de kano's verhoogd en de bodem een stuk zwaarder gemaakt met het oog op de stabiliteit. Het resultaat was de verplaatsingsromp die alle westerse schepen gemeen hebben, net als *dhows* en jonken overigens.

Alle culturen die in dit boek aan bod komen, hebben zich elk op hun wijze aangepast aan specifieke uitdagingen. Zo ontwierpen de Austronesische volkeren en de Polynesiërs niet alleen hun snelle *catamarans*, ze ontwikkelden ook unieke navigatietechnieken. Uit China kwam een golf van innovaties, waarvan we er een aantal in de natuur terugvinden. Zowat alles wat de Chinezen bij hun vaartuigen inbrachten, kan worden aangetroffen bij een Chinese vijver. Bamboe was niet alleen een schitterend drijvend materiaal, zijn interne structuur leidde ook tot het concept van waterdichte ruimtes. Karpers die met hun staart sloegen, stimuleerden de ontwikkeling van een stuurmechanisme op de achterstevan van een schip en niet langs zij.

Dit zijn maar enkele voorbeelden van 'streekgebonden' vindingrijkheid. Sommige vondsten zijn uiteindelijk deel gaan uitmaken van de nautische technologie over de hele wereld. Deze ontwikkelingen vertellen evenveel over de mensen die ze bedachten als over hun schepen.

Tekort en overvloed

Het gebrek aan gepubliceerde informatie over andere zeevarende culturen is niet alleen het resultaat van westerse arrogantie. Iedereen met belangstelling voor de geschiedenis van de zeevaart wordt immers in ernstige mate belemmerd door een verbazend gebrek aan bronnen. Zo kennen we van de Polynesiërs niet één tekst die dateert van voor de tijd dat de Europeanen hun verhalen voor het eerst opschreven. Niet één van hun grote reiskano's is bewaard gebleven. Afbeeldingen bestaan evenmin, waardoor we voor veel van hun zeevaartavonturen zullen moeten blijven speculeren.

Ook de zeelui van het Midden-Oosten en de Indische Oceaan waren opmerkelijk zwijgzaam. Zo lieten de Arabieren, die gedurende vijfhonderd jaar de zeehandel tussen Oost en West controleerden, niet één afbeelding

die naam waardig na van een van hun grote handelsdhows.

De toestand is iets beter in China, maar daar hebben de luimen van de keizerlijke bureaucratie vaak geleid tot de vernietiging van bijzonder waardevolle stukken. Het resultaat is dat er maar weinig feitelijke informatie rest over China's vroege maritieme geschiedenis en nauwelijks iets, in vergelijking met het grote belang hiervan, over de hoogtijdagen van de Chinese zeereizen (1).

Wereldgeschiedenis

Cuyvers beperkt zich niet tot scheepsgeschiedenis. Hij schrijft letterlijk *maritieme* wereldgeschiedenis. Hij start met de Polynesische expansie, maar trekt de lijn door tot bij de Europese ontdekkingen van onder meer James Cook en tot bij de tochten met gereconstrueerde dubbelrompkano's van de laatste decennia. Waar hij kan reist hij effectief mee op de scheepstypes en de routes die hij bezeilt in zijn boek. Om één voorbeeld te geven: toen ik mijn onderzoek naar de Chinese reizen van Zheng He startte, was daarover geen bruikbare informatie voorhanden (1). Dat is na 2003 gelukkig veranderd. In de televisie-uitzending *De schepen van de Draak* (2002) vond ik de eerste praktische gegevens. Bij betwistingen greep ik telkens terug op Cuyvers als autoriteit. Konden jonken niet voldoende tegen de wind in zeilen? Cuyvers liet zien dat het wel mogelijk was, aan boord van een jonk, terwijl zijn gastheren de manoeuvres effectief uitvoerden. Het experiment gaat voor op de kamergeleerden, zoals Thor Heyerdahl al bewees!

Boeiend is ook zijn epiloog, waarin hij de laatste bloei en de nabloei van de zeilvaart behandelt. Dit onderdeel sluit hij af met een lijstje van hedendaagse types van grote zeilschepen, met voorbeelden van elk type.

De Portugezen

Het tweede werk, *De ontdekking van het Oosten*, zoomt in op de Portugese ontdekkingsreizen, die ook in het eerste boek reeds, beperkter, aan bod kwamen. De 'realia', afkomstig uit zowel oude als moderne studies over de Portugese expansieperiode, openen voor Nederlandstalige lezers een wereld die ons haast volledig onbekend is. In onze schoolboeken geschiedenis komt dit hele epos wegens tijdsgebrek noodgedwongen slechts zeer fragmentair aan bod in een paar alinea's, meestal rond Hendrik de Zeevaarder en de tocht van da Gama naar Indië in 1498. Vooral de moeizame start van de verkenning van de Afrikaanse kust en de uiterst trage vooruitgang in de eerste decennia wordt meestal op een drafje afgedaan.

Eens te meer heeft Cuyvers een groot deel van het traject zelf afgelegd op traditionele zeilboten of aan boord van het Portugese opleidingszeilschip *Sagres*. Hij besteedt veel aandacht aan locaties die een grote rol hebben gespeeld ten tijde van de Grote Ontdekkingen, maar die nu heel vaak volkomen zijn weggedeedsterd, zoals de Swahili-handelscentra op de Afrikaanse oostkust. Daarbij zijn de afleveringen filmisch zeer fraai, poëtisch zelfs, in beeld gebracht.

Er is hier nog wat meer aan de hand. De auteur en uitgever Lannoo hebben het uiterst gelukkige initiatief genomen om de vier uitzendingen als dvd bij het boek te voegen. Deze documentaire van zo maar eventjes 4 x 50 minuten is alleen al de (voordelige) prijs van boek en dvd samen meer dan waard!

De onderdelen dragen dezelfde titel als de hoofdstukken uit het boek:

1. *De grens van de angst*. (Over de trage start van de Portugese expansie.)
2. *De Kaap der Stormen voorbij*.
3. *De overtocht*. (Da Gama bereikt Indië.)
4. *Het relaas van een leugenaar*. (De bijna ongelooflijke avonturen van Fernão Mendes Pinto, die China bereisde en wiens relaas onder het stof belandde.)

Verdere literatuur

De Deckker, P. & F. (red.), *Ta'arua. De Polynesische wereld*, tentoonstellingspublicatie, Brussel, Gemeentekrediet, 1982.

Landström, B., *Het Schip*, Hoofddorp, Septuaginta, 1975.

Villiers, A. (red.), *Het avontuur van de zee*, De Haan, National Geographic Society, 1978.

Fernão Mendes Pinto, *Pelgrimsreis*, Baarn, de Prom, 1992, vertaald uit het Portugees door Arie Pos.

Magda Van Den Akker, *Het China van Gaspar*, Leuven, De Clauwaert, 1989, 247 blz. Besproken op de website van de VVLG:

<http://users.pandora.be/michel.vanhalmel/jeugd0017.htm>

Noot

1. Zie de artikelenreeks over Waldseemüller in ons tijdschrift, vanaf 2003, nr. 4. Later bijgewerkt geplaatst op Internet als: *Waldseemüller en de geboorte van America. Een historische odyssee*: <http://users.telenet.be/joosdr/amerika/eeuwamerika.htm> Hier vind je tevens een zeer uitvoerige bibliografie.